

Mariusz Sawicki
(Opole)

ŹRÓDŁA DOTYCZĄCE WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO W XVII WIEKU W PRYWATNYCH KOLEKCJACH BIBLIOTEKI LITEWSKIEJ AKADEMII NAUK¹

W Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk przechowywanych jest ponad 33 prywatnych kolekcji znanych wileńskich, choć nie tylko, historyków, publicystów, literatów, które w swoim spisie katalogowym obejmują epokę nowożytną. Nie zostały one do tej pory rzetelnie przeanalizowane przez historyków zajmujących się omawianymi czasami, choć w ich zasobach kryją się czasem oryginalne dokumenty dotyczące okresu od XVI do XVIII w. Niniejszy artykuł jest zaledwie zarysem omawianej problematyki, związanym z wybranymi fondami i dokumentami dotyczącymi XVII w., które są w nich przechowywane. W tym przypadku postulatem badawczym jest dokładne zbadanie zawartości prywatnych kolekcji rękopiśmiennych. Analizie poddanych zostanie osiem fondów – kolekcji znajdujących się w omawianej bibliotece. Na samym początku należy również zaznaczyć, że często, w trakcie kwerendy, zdarzały się braki w katalogu kartkowym, co może spowodować, że dokumenty, które istnieją w omawianych kolekcjach, mogły zostać przeze mnie pominięte.

Prywatną kolekcją, w której można odnaleźć dokumenty dotyczące dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w. jest fond 98. Zbiór ten utworzył Walenty Horoszkiewicz (Valentinos Horoškevičiūtės) i obejmuje on lata 1621-1946. Tyle przynajmniej

¹ Artykuł powstał dzięki wsparciu finansowemu Fundacji im. Lanckorońskich w ramach projektu naukowego „Dom sapiieżyński 1668-1698. Droga do hegemonii na Litwie” realizowanego w 2008 roku przez autora w Wilnie.

można dowiedzieć się z opisu kartkowego i *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*². Katalog sporządzony jest w języku litewskim, choć można trafić na opisy w języku polskim lub rosyjskim. W rzeczywistości jednak jest to kolekcja w znakomitej większości odnosząca się do XX w. W fondzie tym znajdują się także zbiory Emilii i Stanisława Horoszkiewiczów. Z XVII w. związany jest zaledwie jeden dokument z roku 1626. Jest to inwentarz majątku Sobotniki sporządzony przez Stanisława Zagórskiego w grudniu 1629 r. Opisany jest w nim znajdujący się tam dwór, miasto Sobotniki, przyległe grunty oraz powinności poddanych³.

Fond nr 122 zaliczyć już możemy do dużych zbiorów, a obfitujących w dokumenty dotyczące Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w. Znajduje się w nim bowiem 37 sygnatur odnoszących się do interesującego nas okresu. Twórca tej kolekcji jest Bogdan Montwiłł (Monvilas Bogdano Rankraščiai) żyjący w latach 1825-1917. Pod numerami 49, 69, 177, 179, 183, 184 kryją się testamenty. W pierwszym przypadku są to punkty sporządzone na podstawie oryginalnego testamentu Bogusława Radziwiłła z 27 grudnia 1688 r., ale odpisu dokonano w 1670 r. Kolejny numer to dokument tego samego typu dotyczący Gertrudy Jurawiczowej, która swój majątek Czerniany wraz z 200 kopami groszy litewskich przepisała 6 lipca 1605 r. na rzecz swojego męża Andrzeja. Testament Zofii Kulmińskiej Stefanowej Billewiczowej znajduje się natomiast w wypisie z ksiąg grodzkich żmudzkich z 11 września 1699 r., choć sam powstał w sierpniu tego samego roku⁴. Sygnatura 184 to dwa testamenty, oba z 14 sierpnia 1642 r. Kazimierza Łopińskiego i jego żony Elżbiety z Milwidów na rzecz ich syna Andrzeja. Ostatnie z tego rodzaju dokumentów nr 177 i 179, dotyczą rodziny Tomkiewiczów. Pierwszy z nich – Marka Pawłowicza i pochodzi z 7 października 1605 r., choć jest to dziewiętnastowieczny wypis z ksiąg sądowych ziemskich powiatu kowieńskiego. Drugi dotyczy Tomasza i jest datowany na 26 sierpnia 1613 r. Interesujący jest w tej kolekcji niewielki zbiór rękopisów rodziny Łopińskich. Poza wymienionym wyżej testamentem Kazimierza, w fondzie tym znajduje się dokument dotyczący opieki nad majątkiem Bobiny w Księstwie Żmudzkiem po śmierci Mikołaja Łopińskiego, a następnie jego żony Urszuli Narbutowej. Ma ją sprawować jego brat Stanisław, a sporządzony został on 9 kwietnia 1608 r. Kolejny dotyczy sprzedaży dóbr Bobian Janowi Łopińskiemu przez Szymona Bartłomiejewicza za 12 kop groszy litewskich – 1 maja 1612 r.⁵ Niestety powyższy akt sprzedaży jest niezmiernie zniszczony, a tekst w wielu miejscach zupełnie nieczytelny. Ostatnim w tym niewielkim zbiorze jest dokument wystawiony przez Mikołaja Jucewicza Dumaszewicza 31 grudnia 1662 r. dotyczący realizacji testamentu Elżbiety Wojciechowskiej matki Kazimierza Łopińskiego⁶. Kolejny zbiorem

² *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*, oprac. M. Kocójowa, Kraków 1993, s. 78.

³ Inwentarz majątności Sobotniki, Lietuvos Mokslų Akademijos biblioteka w Wilnie (dalej: LMAB), f. 98, nr 1236, k. 1-17.

⁴ LMAB, f. 122, nr 183, k. 1-4.

⁵ LMAB, f. 122, nr 181, k. 1-2; nr 162, bez karty.

⁶ LMAB, f. 122, nr 180, k. 1-2.

w omawianej kolekcji, choć nieco rozrzuconym są dokumenty dotyczące zakonu karmelitów w Linkowie i samego kościoła linkowskiego⁷. Pierwszy w kolejności chronologicznej, numer 96, choć bez początku dotyczy wymienionego kościoła i probostwa⁸. Zebrane w tej księdze materiały związane są ze sprawami sądowymi prowadzonymi przez rodzinę Białłozorów z wymienionymi zakonnikami oraz inne dotyczące karmelitów w omawianej miejscowości w Księstwie Żmudzkiem. Z 12 stycznia 1605 r. pochodzi dekret Trybunału Głównego w sprawie między biskupem żmudzkiem Malcherem Giedrojciem a kościołem linkowskim. Pod tą samą sygnaturą znajduje się również wypis z ksiąg ziemskich powiatu upickiego także z 12 stycznia 1605 r. i dotyczy sprawy sądowej między wymienionym wyżej biskupem a Mikołajem Białłozorem, jego synem Stanisławem i bratową byłą Rajecką, a później Szostkowską⁹. Kolejny dokument dotyczący wymienionego kościoła i zakonu zatytułowany jest *Suma placów i gruntów klasztornych, na których się mieszczanie pobudowali, także i niwy z morgami, które zasiewają i z nich powinności doroczne dają* i pochodzi z 1646 r.¹⁰ Ostatnie dwa numery dotyczące omawianej kwestii pochodzą już z drugiej połowy XVII w. Pierwszy z nich, mimo konserwacji, jest mocno zniszczony, ale na pewno dotyczy księży karmelitów z Linkowa oraz ich spraw sądowych o grunty w wymienionym mieście z rodziną Białłozorów z lat siedemdziesiątych XVII w.¹¹ Drugi to wypis z ksiąg grodzkich upickich z 1 sierpnia 1780 r., ale dotyczy sprawy sądowej zakonu karmelitów z Linkowa z 28 lipca 1690 r.¹²

Kolejne materiały znajdujące się w omawianym fondzie stanowią już w zupełności dokumenty kolekcjonerskie, których chyba w żaden sposób nie można ze sobą powiązać. Pod numerem 64 można odnaleźć rękopisy dotyczące cerkwi maleckiej z 1613 r. Kolejny dokument jest kopią wyroku sądowego z tego samego roku dotyczący zniszczenia dóbr zwanych Uroczyskiem w powiecie kowieńskim. Czynu tego dokonali królewscy poddani¹³. W omawianym fondzie pod numerem 95 znajduje się oryginalny list marszałka wielkiego litewskiego Krzysztofa Monwida Dorohostajskiego. Dotyczy on pozostawienia przy dawnych powinnościach dzierżawców włości zwanej Hołota. Byli nimi bojarzy, bracia Stefan i Piotr Juriewiczowie oraz Stanisław, Dawid i Abram Hryhorewiczowie. Chronologicznie następnym jest list majątkowo-finansowy z 22 kwietnia 1623 r. Dotyczy on pożyczki w wysokości 300 kop groszy litewskich udzielonej przez Bartosza Zaleskiego Fiodorowi Michajłowiczowi Kolendzie i jego synowi Hieronimowi¹⁴. Z 20 stycznia 1618 r. pochodzi ugoda majątkowa między podstolim połockim Marcinem Giedrojciem a Walerianem, Janem

⁷ O kościele w Linkowie pisał również G. Błaszczuk (*Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993, s. 24 i n.), choć skupił się na XVI i początkach XVII w.

⁸ LMAB, f. 122, nr 96. Dokument jest po konserwacji, ale widać spore ubytki tekstu, zwłaszcza po prawej stronie. Wyrażnie bez początku.

⁹ LMAB, f. 122, nr 97.

¹⁰ LMAB, f. 122, nr 98.

¹¹ LMAB, f. 122., nr 95

¹² LMAB, f. 122., nr 99.

¹³ LMAB, f. 122., nr 130, k. 1-1v.

¹⁴ LMAB, f. 122, nr 191, k. 1-2.

i Tomaszem Brzezińskimi. Porozumienie zostało zawarte dzięki wstawiennictwu sufragana wileńskiego i biskupa wileńskiego Abrahama Woyny i kanonika wileńskiego Marcina Żaglia¹⁵. Pod numerem 68 możemy natomiast odnaleźć wypis z ksiąg głównych trybunalskich z 12 maja 1635 r. dotyczący dóbr Wojkszany i Malchera Wojciechowicza Golkonta. W analizowanej kolekcji znajdują się również dokumenty mocno zniszczone, których stan utrudnia poprawne ich odczytanie. Przykładem tego może być nr 70, który dotyczy Andrzeja Kaliszewskiego i jego żony Zofii Rowińskiej i związany jest z ich dobrami w powiecie starodubowskim. Datowany jest na 3 października 1637 r.¹⁶ Kasztelan smoleński Jerzy Liwator Chreptowicz 4 kwietnia 1643 r. wystawił dokument majątkowo-finansowy dotyczący cerkwi ostrowskiej, który przechowywany jest w fondzie 122¹⁷. W niektórych przypadkach można w prywatnych kolekcjach w omawianej bibliotece natrafić na oryginalne listy królów polskich. Pod nr 57 znajduje się list Władysława IV wraz z zachowaną pieczęcią. Datowany jest na rok 1643 i dotyczy władcyki Józefa Mokosiera Bakowieckiego, który starał się u monarchy o place w Brześciu Litewskim, zapewne pod budowę świątyni. Z 15 marca 1647 r. pochodzi inwentarz dóbr Dyrwiańskich, który przechowywany jest pod numerem 65 i obejmuje 4 karty. Z roku 1652 pochodzi list kwitacyjny dotyczący udzielonej przez Jana Zaskiewicza pożyczki Markowi Kietwitunowi i jego żonie Baginie Mitewskiej¹⁸. Pod numerem 126 i 128 znajdują się dokumenty - wypisy z ksiąg grodzkich kowieńskich, dotyczące najazdu, a następnie wyroku sądowego na dobra Stefana Burby dokonanego przez Jerzego Piszczkowskiego w 1662 r. Z roku następnego pochodzi liścik kwitacyjny wystawiony przez Mathera Bejnarka sędziemu grodzkiemu kowieńskiemu Janowi Stanisławowi Szukszcie w sprawie zwrotu pożyczki w wysokości 200 zł.¹⁹ Numer 186 to kopia dekretu królewskiego, datowana na 1664 r. w sprawie urzędu wójtowskiego w Kownie. Chronologicznie następnym jest dokument dotyczący Wojciecha i Krzysztofa Piekielewiczów z 1693 r.²⁰

Ostatnią grupę dokumentów znajdujących się w omawianym fondzie, a dotyczącą Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w. są dziewiętnastowieczne kopie. Można także odnaleźć wypisy z końca XVIII w., ale dotyczące czasów wcześniejszych, czego przykładem jest pozew Mikołaja Górskiego. Wniósł on sprawę do Trybunału o unieważnienie dekretów Jana Szydłowskiego związanych z gruntami zwanymi Grawduszyszki. Leżały one obok majątków Górki. Sprawa odbyła się w połowie lat 40 XVII w.²¹ Tego samego okresu dotyczy dziewiętnastowieczny wypis znajdujący się pod numerem 129. Chodzi o sprawy finansowe Bartłomieja Jachnowskiego, który na własny koszt wybudował ołtarz w kościele dorsunickim w powiecie kowieńskim. Ostatnimi dokumentami w tej grupie są dwie dzie-

¹⁵ LMAB, f. 122, nr 63, k. 1-3.

¹⁶ LMAB, f. 122, nr 70, k. 1-2.

¹⁷ LMAB, f. 122, nr 75, k. 1-2.

¹⁸ LMAB, f. 122, nr 193, k. 1

¹⁹ LMAB, f. 122, nr 200, bez karty.

²⁰ LMAB, f. 122, nr 188, k. 1-2.

²¹ LMAB, f. 122, nr 93, k. 1-2.

więtnastowieczne kopie odnoszące się kolejno – do lat 1626 i 1671. Oba dotyczą rodziny Giedrojciów. Pierwszy z wymienionych to list, w którym Mikołaj Dombrowski kwituje trzyletnią pożyczkę 800 kop groszy litewskich od starosty wilkomierskiego Maurycego Kazimierza Giedrojcia. Drugi natomiast dotyczy dóbr Kupryszki, Dzikuszki i Gierojcie i braci Samuela, Gabriela, Marcjana Władysława i Krzysztofa Giedrojciów²².

Według *Przewodnika po zbiorach rękopiśmiennych w Wilnie* kolejny fond, który zamierzam omówić został utworzony na bazie dokumentów zebranych przez Aldonę Didžiulytė-Kazanavičienė (1892-1968). Nosi on numer 94 i obejmuje lata 1613-1977²³. Problem wyłania się wówczas, kiedy zajrzemy do katalogu kartkowego, gdzie widnieje zupełnie inna nazwa omawianej kolekcji – Didžiulių Šeimos Rankrščiai obejmująca lata 1613-1964. Być może zatem od momentu napisania *Przewodnika* fond uległ likwidacji i został wcielony do innych zbiorów lub po prostu zmieniono jego nazwę dołączając do niego inne dokumenty. Niestety nie jestem w stanie w obecnej chwili rozstrzygnąć tej kwestii. Niemniej jednak można go zaliczyć do dużej kolekcji dokumentów dotyczących Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVII w. W ramach omawianej kolekcji można wyróżnić grupę, która dotyczy rodziny Żebrowskich. Chronologicznie pierwszy dokument z roku 1639 dotyczy Zachariasza Żebrowskiego, w którym przepisuje on swoje majątki żonie²⁴. Najprawdopodobniej z tego samego czasu lub lat 40. XVII w. pochodzi list, w którym Zachariasz przepisał swojej żonie 60 kop groszy litewskich²⁵. Kolejnym dokumentem majątkowym odnoszącym się do omawianej rodziny jest list Jakuba Żebrowskiego i jego żony Anny z 10 grudnia 1669 r., w którym małżonkowie przepisują majątek zwany Grezan na rzecz swojego syna Stanisława²⁶. Tych samych dóbr dotyczy zapis majątkowy Jakuba Ogrockiego dla swojej żony Rainy Żebrowskiej z 12 lutego 1680 r.²⁷ Ostatniego z wymienionych wyżej dotyczą dwa dokumenty znajdujące się w kolekcji Didžiulių Šeimos Rankrščiai. Oba odnoszą się do spraw majątkowych i finansowych. Pierwszy z nich z 1670 r. zachowany jest jedynie w części, brak w nim pierwszej karty. Drugi natomiast dotyczy pożyczki zaciągniętej przez Stanisława²⁸. Do jego ojca natomiast, wymienionego powyżej Jakuba, odnosi się list potwierdzający pożyczoną przez niego na sumę 500 zł w 1667 r., które miały być zwrócone trzy lata później²⁹. Nieznanego z imienia Żebrowskiego dotyczy dokument związany z jego sprawą majątkowo-sądową z, również niewymienionym z imienia, Downarowiczem z 13 sierpnia 1695 r.³⁰ Być może chodzi o Szymona Downarowicza i Michała Żebrowskiego ponieważ w omawianym fondzie znajduje się

²² LMAB, f. 122, nr 51, k. 1-4.

²³ *Przewodnik*, s. 76

²⁴ LMAB, f. 94, nr 152, k. 1-2.

²⁵ LMAB, f. 94, nr 183.

²⁶ LMAB, f. 94, nr 175, k. 1-2.

²⁷ LMAB, f. 94, nr 170.

²⁸ LMAB, f. 94, nr 170.

²⁹ LMAB, f. 94, nr 162, k. 1-3v; 4-5v.

³⁰ LMAB, f. 94, nr 141, k. 1-2.

list majątkowy dotyczący pożyczki z 1699 r.³¹ Z tego samego roku w analizowanej kolekcji znajduje się list majątkowy Michała Żebrowicza³². Numer 190 obejmuje sporą liczbę dokumentów majątkowych odnoszących się do omawianej rodziny z lat 1680-1699, choć nie tylko. Można tam również odnaleźć kwity, pozwy i inne pisma dotyczące Kazimierza Towiańskiego i jego żony Ewy Januszkiewiczówny, a także żeńskich przedstawicieli tej rodziny. Jedyne dokumenty z 1641 r. dotyczą Jana Sosnowicza³³. Zbiór Żebrowskich w analizowanej kolekcji jest w zasadzie największy, choć istnieją w niej również dokumenty rodzin Giedrojciów i Okmiańskich. Pierwszej z wymienionych rodzin dotyczą dwa rękopisy. Pierwszy to pozew sądowy dotyczący majątków Krzysztofa Giedrojcia z 1649 r. Niestety materiał rękopiśmienny w tym przypadku jest mocno zniszczony i brak tekstu po lewej stronie karty³⁴. Drugi jest to kwit relacyjny generała powiatu wilkomierskiego Krzysztofa Giedrojcia z 1658 r.³⁵ Spraw majątkowych rodziny Okmiańskich dotyczą dokumenty znajdujące się pod numerem 148 i 149 i obejmujące lata 1675-1678. Z 1674 r. pochodzi również pozew sądowy dotyczący sprawy majątkowej Albrychta Matysewicza Dydziul alias Dydziuk Okmiańskiego³⁶. Materiały dotyczące odkupienia folwarku Okmiany z 1689 r. znajdują się pod numerem 173 i odnoszą się do Aleksandra Okmiańskiego i jego żony Heleny Buhuszewiczówny (Bahuszewiczówny) Okmiańskiej³⁷. Ostatni z dokumentów dotyczących analizowanej rodziny pochodzi z 1676 r. jest to pozew sądowy dotyczący Halszki Jarmołowiczowej Albrychtowej Dydziulowej (Dydziukowej) Okmiańskiej³⁸. W fondzie 94 możemy odnaleźć jeszcze dwa dokumenty poruszające sprawy majątkowo-finansowe Stanisława Mondygierda Łaby alias Łąby. Pierwszy datowany jest na 1647, a drugi na 1648 r. W przypadku ostatniego z wymienionych jest on częściowo zniszczony – ubytki papieru, szczególnie po lewej stronie³⁹.

W dalszej części w omawianym fondzie znajdują się luźne dokumenty kolekcjonerskie nie związane chyba ze sobą. Pierwszy z nich pochodzi z 1630 r. i dotyczy zapisu majątkowego dóbr Grześan Pawła Sebastiana Zebrana, ziemianina powiatu wilkomierskiego⁴⁰. Kolejny chronologicznie to pozew sądowy związany z Maciejem Walentynowiczem Pukieniem i Adamem Dydziulem z października 1631 r.⁴¹ Z roku następnego pochodzi

³¹ LMAB, f. 94, nr 163.

³² LMAB, f. 94, nr 184, k. 1-2.

³³ LMAB, f. 94, nr 190, k. 1-16.

³⁴ LMAB, f. 94, nr 164.

³⁵ LMAB, f. 94, nr 158, k. 1-2.

³⁶ LMAB, f. 94, nr 189, k. 1-2.

³⁷ W dokumencie Aleksander Okmiański tytułowany jest wojskim starodubowskim choć urząd ten otrzymał najprawdopodobniej dopiero w 1697 roku. Być może zatem jest to pomyłka osoby, która pisała kopie oryginalnego tekstu. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 4: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003, nr 2619).

³⁸ LMAB, fond 94, nr 143, k. 1-2.

³⁹ LMAB, f. 94, nr 146, k. 1-2; nr 165.

⁴⁰ LMAB, f. 94, nr 154, k. 1-2.

⁴¹ LMAB, f. 94, nr 156.

dokument majątkowy Zachariasza Zebrei (?)⁴². Mikołaja Malcherowicza i Jadwigi Pieszkiewiczówny⁴³ wdowie po Zachariaszu Żebrowiczu dotyczy dokument majątkowy znajdujący się pod numerem 140 i datowany na rok 1640. Z tego samego okresu pochodzi zapis 60 kop groszy litewskich Mikołajowi Malchirowiczowi Mozejko i jego żonie Jadwidze Piszkiwiczowej. Kolejne chronologicznie dwa dokumenty pochodzą z 1654 r. i dotyczą sprawy majątkowej skarbnika i podstarościego wilkomierskiego Aleksandra Sawgowicza⁴⁴. Kolejny list źródłowy pochodzi z 1662 r. Niestety stan jego zachowania pozostawia wiele do życzenia. Z tego co udało się odczytać to jest to kwit relacyjny generała powiatu wilkomierskiego Jakuba Moczulskiego dla Tomasza Downarowicza⁴⁵. O dwa lata późniejszy jest list kwitacyjny generała powiatu wilkomierskiego Gabriela Szerzyckiego. Niestety dokument ten jest mocno zniszczony i posiada spore ubytki tekstu⁴⁶. Przedostatni z rękopisów w omawianej kolekcji, który udało mi się odnaleźć dotyczy pozwu przed sąd grodzki w sprawie nieoddania terminowego pożyczki pieniężnej. Odnosi się on do Piotra i Marty Burbektów (?) oraz Aleksandra i Halszki Dylkiewiczów. Niestety omawiany materiał rękopiśmienny jest w znaczący sposób zniszczony, a tekst miejscami zupełnie wyblakły⁴⁷. Ostatnim z dokumentów w omawianej kolekcji jest kwit zastawny Jerzego Grażewicza z 1689 r.⁴⁸

Prywatną kolekcją, w której zasobach można natrafić na dokumenty dotyczące Wielkiego Księstwa Litewskiego jest fond 119. Jest to zbiór Łopacińskich (Lopacinkių giminė archyvas) i obejmuje lata 1578-1846. Nie należy on do grupy obszernych zbiorów zawierających interesującą mnie problematykę, ponieważ można w nim odnaleźć zaledwie 12 numerów odnoszących się do XVII-wiecznej Litwy. Pierwsza grupa, którą można wyodrębnić w omawianym zbiorze dotyczy dóbr nazwanych Butany. Numer 98 jest to inwentarz wymienionych powyżej majątności wraz z wykazem poddanych zamieszkujących ten teren i datowany jest na 13 czerwca 1679 r. Kolejny znajdujący się pod numerem 99 z tego samego okresu również dotyczy wymienionych powyżej dóbr. Następnie znajdują się dwa dekrety sądowe z 14 stycznia 1679 r. omawiające sprawy o dobra butańskie między Janem Kazimierzem Zajarskim a Krzysztofem Janem Chocimkiem Kamienieckim⁴⁹. Z 13 czerwca tego samego roku pochodzi kolejny dotyczący wymienionego powyżej Kamienieckiego. Chodzi o zakup przez niego dóbr bojnarskich w powiecie upickim⁵⁰. O sprawach majątkowych wymienionego Zajarskiego traktuje również dokument przechowywany pod

⁴² LMAB, f. 94, nr 142, k. 1-2.

⁴³ LMAB, f. 94, nr 171, k. 1-2.

⁴⁴ LMAB, f. 94, nr 139 i 145.

⁴⁵ LMAB, f. 94, nr 159, k. 1-2. List najprawdopodobniej datowany jest na rok 1662, choć widać jedynie dwie ostatnie cyfry.

⁴⁶ LMAB, f. 94, nr 185.

⁴⁷ LMAB, f. 94, nr 174, k. 1-2.

⁴⁸ LMAB, f. 94, nr 172, k. 1.

⁴⁹ LMAB, f. 119, nr 94, 95. Pierwszy z wymienionych numerów zawiera niestety dokument mocno zniszczony i niekompletny. Brak w nim połowy pierwszej karty.

⁵⁰ LMAB, f. 119, nr 97, k. 1-2.

numerem 93, datowany na 11 października 1676 r. Kolejna grupa dokumentów dotyczy rodziny Łopacińskich. Pierwszy w układzie chronologicznym obejmuje sprawy majątkowe Stefana Łopacińskiego, a konkretnie dobra nazwane Auksztokienne⁵¹. Kolejne dwa bezpośrednio odnoszą się do Heleny Kumińskiej Łopacińskiej i dotyczą spraw majątkowo-finansowych z lat 70. XVII w.⁵² Natomiast w trzecim wymieniony jest również mąż Heleny Jan Łopaciński, a sprawa w nim zawarta obejmuje dług w wysokości 100 zł zabezpieczony na dobrach bejnarowskich⁵³. Ostatnie dwa dokumenty znajdujące się w omawianej kolekcji odnoszą się do podczaszego żmudzkiego Andrzeja z Prósza Medekszy i datowane są na 13 maja 1672 r. oraz Eleonory Mikoszewskiej i Stanisława Dobkiewicza. W pierwszym z wymienionych Medeksza zrzeka się dóbr Dyrgiał alias Janowdowa na rzecz swojego brata pisarza grodzkiego kowieńskiego i sekretarza królewskiego Stefana Franciszka i jego żony Katarzynie Annie Worłowskiej⁵⁴. Drugi natomiast dotyczy przepisania dóbr Kiewziery przez Stanisława Dobkiewicza na *da pan Bóg* przyszłej małżonce wymienionej Eleonorze Mikoszewskiej. Wypis pochodzi z 1685 r.⁵⁵

W Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk przechowywany jest również fond kolekcjonerski Narbuttów. Nosi on numer 124. Twórcą jego był inżynier wojskowy, historyk i badacz dziejów Litwy Teodor żyjący w latach 1869-1934⁵⁶. W większości znajdują się w nim dokumenty dotyczące wymienionej rodziny z drugiej połowy XVIII w. oraz lat trzydziestych tego samego stulecia. Jednak można w nim znaleźć również te odnoszące się do interesującego mnie okresu. Pod numerem 26 znajduje się przywilej Jana Kazimierza Wazy z 1657 r. dotyczący nadania dóbr Brzywidzie w województwie wileńskim Cyprianowi Pawłowi Brzostowskiemu. Z 25 listopada 1699 r. pochodzi dokument dotyczący spraw majątkowych pomiędzy Michałem Dowgiałą Narbuttem a Andrzejem Jankiewiczem komornikiem powiatu wilkomierskiego⁵⁷. Następne dwa numery – 5 i 8 – dotyczą rodziny Szczurkowskich zamieszkałych w województwie mścisławskim. Pierwszy datowany jest na 1695, a drugi na 1696 r. Oba dotyczą spraw majątkowo-finansowych wyżej wymienionej rodziny. Stanisława i Piotra Żelazów dotyczą dwa chronologicznie najwcześniejsze, przechowywane w omawianym fondzie, dokumenty. Oba odnoszą się do spraw majątkowych i datowane są odpowiednio na 1600 i 1602 r.⁵⁸ W kolekcji Narbutta można także odnaleźć testament Stefana Żylińskiego z 6 sierpnia 1635 r.⁵⁹ Numer 23 dotyczy spraw majątkowych Abrahama Woyny z 1670 r. Natomiast o dobrach Pawliszki i Szyrwińciszki w 1686 r. leżących w województwie wileńskim traktuje dokument znajdujący się pod numerem 21.

⁵¹ LMAB, f. 119, nr 92, k. 1-2.

⁵² LMAB, f. 119, nr 89, 90.

⁵³ LMAB, f. 119, nr 96, k. 1-2.

⁵⁴ LMAB, f. 119, nr 91.

⁵⁵ LMAB, f. 119, nr 100.

⁵⁶ Przewodnik, s. 88.

⁵⁷ LMAB, f. 124, nr 37, k. 1-2. Michał Dowgiało Narbutt tytułowany jest w tym dokumencie podczaszym smoleńskim, choć wydaje się, że w rzeczywistości nim nie był (*Urzednicy smoleńscy*, s. 126-127).

⁵⁸ LMAB, f. 124, nr 24, 25.

⁵⁹ LMAB, f. 124, nr 6.

Ostatni z materiałów dotyczących Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w. odnosi się do Trybunału Głównego Litewskiego i zawiera wykaz powinności sędziów, krótki rys dotyczący powstania omawianej instytucji, proces wybierania sędziów oraz opis zwyczajów obowiązujących w trakcie obrad⁶⁰.

Fond 201 jest kolejną, choć niewielką prywatną kolekcją, w której można odnaleźć materiały dotyczące Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVII w. Zbiór ten utworzony został przez Antoniego i Aleksandra Moru i obejmuje lata 1619-1923. Obaj wymienieni zamieszkiwali majątek ziemski na Żmudzi, a Aleksander syn Antoniego piastował na wymienionym terenie urząd asesora ziemskiego⁶¹. Niestety omawiana kolekcja posiada nad wyraz skromny zasób XVII-wiecznych dokumentów, a raczej znajdują się w niej jej dziewiętnastowieczne kopie. Pod nr 460 można odnaleźć kopię dokumentu odnoszącego się do spraw majątkowo-sądowych Jana Karola Chodkiewicza z 13 marca 1619 r. Kolejna kopia to przywilej Zygmunta III dla zakonu bazylianów z 16 marca 1623 r. Trochę inaczej przedstawia się sytuacja z dokumentami przechowywanymi pod sygnaturą 298. Są to wykazy spraw majątkowych, w tym oczywiście sądowych, różne listy zastawne odnoszące się do Michała Ciechanowicza, a obejmujące lata 60. XVII w. Podobny spis odnosi się do tej samej rodziny, ale już z okresu o sto lat późniejszego.

Fond 194 jest to kolekcja weterynarza i uczestnika rewolucji 1905 roku Vytauto Civińskiego (Witolda Cywińskiego), żyjącego w latach 1883-1910. Obejmuje ona lata 1574-1907⁶². Udało mi się w niej odnaleźć 5 numerów, w których znajdują się materiały dotyczące XVII w. Niestety wszystkie to kopie, a większość z nich dotyczy rodziny Skiriałów vel Skiriatów. Pierwszy pochodzi 4 maja 1605 r. i omawia spór majątkowy przed sądem grodzkim wilkomierskim między rodzinami Giergudowiczów i Skiriałów⁶³. Kolejny dokument omawianej rodziny, z 29 maja 1615 r. dotyczy sporu majątkowego między Janem Skiriąłem vel Skiriątem a Jerzym i Zygmuntem Towginami oraz Stanisławem Tortidą (?)⁶⁴. Ostatni z rękopisów dotyczący omawianej rodziny pochodzi już z 23 sierpnia 1693 r. i odnosi się do spraw majątkowo-sądowych Samuela Skiriała vel Skiriata⁶⁵. Numer 24 jest to spisanie spraw dotyczących majątności łotowskiej i szmatyszewskiej z 24 lutego 1658 r. Obejmuje ona wszystkie sprawy sądowo-majątkowe odnoszące się do wymienionych dóbr z lat 1547-1657, opisanych oczywiście w sposób chronologiczny i bardzo ogólny. Ostatni dokument dotyczący XVII w. w fondzie 194, numer 25, związany jest ze sprawami majątkowymi Aleksandra Durasowicza i pochodzi z 20 sierpnia 1669 r.

Fond 285 to kolekcja Jucysa Adolfa (1904-1974) obejmująca lata 1637-1913 oraz 1875-1974. Jej autorem był fizykiem teoretykiem, doktorem nauk fizyczno matematycz-

⁶⁰ LMAB, f. 124, nr 3.

⁶¹ *Przewodnik*, s. 88

⁶² *Ibidem*, s. 74.

⁶³ LMAB, f. 194, nr 21, k. 1-2.

⁶⁴ LMAB, f. 194, nr 22, k. 1-4v. W przypadku nazwiska Tortida nie jestem pewny poprawnego odczytania go. Dokument w tym miejscu jest zniszczony, a same nazwisko nieczytelne.

⁶⁵ LMAB, f. 194, nr 20.

nych oraz członkiem Litewskiej Akademii Nauk i wykładowcą Uniwersytetu Wileńskiego. W omawianej kolekcji znajduje się szesnaście sygnatur zawierających materiały dotyczące historii Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVII w. Najstarszy z przechowywanych dokumentów pochodzi z 1 grudnia 1637 r. i dotyczy spraw majątkowych kasztelana żmudzkiego Alfonsa Lackiego. Jest to jedyny dokument pochodzący z pierwszej połowy XVII w.⁶⁶, a następne pochodzą już z lat 60., 70. i 90. tego samego stulecia. W opisywanej kolekcji można odnaleźć również niewielką serię dokumentów majątkowych związanych z dworzaninem skarbowym królewskim Janem Olbrachtem Bohdanowiczem. W pierwszym z nich przekazuje on na podstawie decyzji królewskiej, Jana Kazimierza Wazy, 8 grudnia 1667 r., Annie Brynkównie Blinstrubowej dobra zwane Kudajcie i Kadery⁶⁷. Pozostałe dokumenty dotyczą różnych spraw majątkowych oraz związanych z piastowaną przez Bohdanowicza funkcją⁶⁸. W fondzie 285 pod numerem 1994, podobnie jak wyżej, znajdują się materiały związane ze sprawami majątkowymi Anny Brynkowej Blinstrunowej oraz wspomnianego już dworzanina skarbowego królewskiego Jana Olbrachta z 1667 r. Z tego samego roku pochodzi spisany przez Bohdanowicza inwentarz dóbr nazwanych Nowajcie, Kudajcie i Kadery znajdujące się w powiecie szwedowskim⁶⁹. Pod numerami 2001 i 2005 możemy odnaleźć dokumenty majątkowe związane z osobą ciwunowej trockiej Anny Małgorzaty Brynkowej Górskiej. Pierwszy pochodzi z 1680 r., a drugi z 1690. Rodziny Górskich dotyczy również list Zuzanny, w którym oznajmuje ona mieszkańcom wsi Nowajcie, Kudajcie i Kadery, że odstąpiła wymienione miejscowości swojemu synowi Rafałowi⁷⁰. Z lat 70. XVII w. pochodzą dokumenty majątkowe związane ze starostą płotelskim Aleksandrem Hieronimem Wołłowiczem. Pierwszy z nich dotyczy podziału majątku między wymienionym a chorążym brańskim Janem Kuncewiczem⁷¹. Drugi – spraw majątkowych Aleksandra Hieronima Wołowicza i datowany jest na 1674 r.⁷² Rodziny Ważyckich dotyczą wypisy znajdujące się pod numerami 2002 i 2003. W pierwszym przypadku dokument pochodzi z 1682 r. i odnosi się do osoby Barbary Ważyckiej. W drugim z wymienieni są Aleksander, Michał oraz ponownie Barbara. Dotyczą one sporów majątkowych z Janem Kuncewiczem starostą koniawskim i pochodzą z lat 1683 i 1687. Pod numerem 2006 odnaleźć można asygnację Józefa Łosińskiego na sumę 125 zł., którą to pożyczył w 1698 r.⁷³ Do dóbr Gawdacie i Wiłajcie odnosi się dokument majątkowy Jarosza Rymagajły z 8 kwietnia 1675 r.⁷⁴ Ostatnia z sygnatur dotycząca XVII w. to numer 2004. Jest to asygnacja Kazimierza Jana Sapiehy dana w Wilnie 2 stycznia 1685 r., stolnikowi brańskiemu

⁶⁶ LMAB, f. 285, op.1, nr 1992.

⁶⁷ LMAB, f. 285, op.1, nr 1995, k. 1-2.

⁶⁸ LMAB, f. 285, k. 2 i n.

⁶⁹ LMAB, f. 285, op. 1, nr 1993.

⁷⁰ LMAB, f. 285, op. 1, nr 2000. List Zuzanny Górskiej niestety nie jest datowany, ale prawdopodobnie pochodzi z lat 70. XVII w.

⁷¹ LMAB, f. 285, op. 1, nr 1999.

⁷² LMAB, f. 285, nr 1996.

⁷³ LMAB, f. 285, op. 1, nr 2006.

⁷⁴ LMAB, f. 285, nr 1998.

Janowi Albrychtowi Klottowi. Dotyczy ona wypłaty wymienionemu urzędnikowi kwoty 600 zł w dwóch równych ratach⁷⁵.

W opisach katalogowych i inwentarzowych zdarzają się również pomyłki. Takim przykładem może być fond 143. Jest to kolekcja Saraja Šapšalasa, żyjącego w latach 1873-1961. Był on znanym w Wilnie turkologiem, orientalistą i doktorem nauk humanistycznych. Założył w Wilnie muzeum poświęcone Karaimom⁷⁶. Według informacji podanej w *Przewodniku po zbiorach rękopiśmiennych w Wilnie* i informacji znajdującej się w katalogu kartkowym powinien obejmować lata 1625-1961. W rzeczywistości jednak nie odnalazłem tam żadnego dokumentu odnoszącego się do XVIII wieku, a tym bardziej do XVII. Są zaledwie trzy dokumenty odnoszące się do XIX wieku. W omawianym fondzie jest jedna książka Bohdana Baranowskiego *Turcja i Krym wobec walk polsko-kozackich w roku 1625*, ale wydana w 1937. Zapewne to zasugerowało autorom inwentarza kartkowego, zresztą w całości w języku litewskim, pierwszą datę, którą umieścili w wykazie. Należy również wziąć pod uwagę, że w momencie pisania *Przewodnika po zbiorach rękopiśmiennych*, czyli w 1993 r. w omawianej kolekcji rzeczywiście mogły znajdować się jakieś materiały odnoszące się do czasów nowożytnych, a obecnie przeniesione do innego fondu.

Większość z przeanalizowanych powyżej dokumentów znajdujących się w prywatnych kolekcjach Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk stanowią kopie w postaci wypisów z ksiąg trybunalskich, ziemskich i grodzkich. Często stanowią one jedyne zachowane materiały źródłowe odnoszące się do historii majątkowej omawianych rodzin szlacheckich zamieszkujących powiaty Wielkiego Księstwa. Czasem można jednak trafić na interesujące oryginały, które jednak stanowią zdecydowaną mniejszość. Jednak nawet w takiej postaci w jakiej dochowały się do naszych czasów dzięki kolekcjonerskim pasjom wielu osób stanowią nieoceniony materiał, nie do końca poznany przez historyków epoki nowożytnej. Dzięki nim można odtwarzać dzieje poszczególnych majątności, miasteczek, dóbr kościelnych czy historii gospodarczej określonej rodziny. Czasem jednak należy zachować daleko idącą ostrożność. W przeanalizowanej przeze mnie dokumentacji znalazło się sporo błędów, które wynikły z późniejszego procesu kopiowania. Często bowiem kopia powstawała w okresie kiedy interesująca nas osoba piastowała urząd ziemski i była nim tytułowana. Natomiast na pewno nie posiadała go w czasie sporządzania oryginału, co może przysporzyć pewnych trudności. Bardzo często zdarzają się błędy w datacji i przekręcenia nazwisk. Jednak mimo tego dokumenty z omówionych kolekcji stanowią ważne źródło do badań związanych z dziejami majątkowymi czy finansowymi poszczególnych rodzin zamieszkujących Wielkie Księstwo Litewskie.

⁷⁵ LMAB, f. 285, nr 2004

⁷⁶ *Przewodnik*, s. 96.

Mariusz Sawicki

DOCUMENTS CONCERNING OF LITHUANIA IN THE 17TH
CENTURY IN PRIVATE COLLECTIONS OF
THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

SUMMARY

In the Library of the Lithuanian Academy of Sciences there are over 33 private collections of well-known scientists, publicists and literary men of Vilno and beyond, whose inventory registry covers the modern era. They were not thoroughly analyzed by historians studying the time period under discussion, despite the fact they sometimes include original documents concerning the period from the 16th to the 18th century. The following article is barely an outline of the issues that await our scientific research. Eight collections located in the mentioned library will be analyzed.

Most documents that I have encountered in these private collections concern the financial matters of different Lithuanian families. Most often they are extracts from estate and city land records, and also from the Chief Tribunal of Vilno. For the most part, they are copies issued by appropriate offices of the Grand Duchy of Lithuania for use in court cases. There can also be found sporadic instances of handwritten correspondence, but these also deal with matters relating to landed estates, or to dispositions issued to the administrators of estates. The discussed documents are often the only ones concerning particular matters and families that survived to our times; thus, they are of great value for researchers studying the lineage or fortunes of specific gentry clans.

Translated by Thaddeus Mirecki